

СТУДИЈА О ЧИТАОЦУ, ЧИТАЊУ И САВРЕМЕНИМ ТЕОРИЈАМА ЧИТАЊА

(Мирјана Бојанић Ђирковић, *Чињалац у науци
о књижевности: Од антике до савремених теорија чињања*,
Филозофски факултет у Нишу, 2020, 396 стр.)

Књига *Чињалац у науци о књижевности: Од антике до савремених теорија чињања* Мирјане Бојанић Ђирковић представља прерађену докторску дисертацију одбрањену на Филозофском факултету у Нишу 2018. године под насловом *Типологија чињалаца у романима Милорада Павића у контексту савремених теорија чињања*. Допуњена најновијим научним увидима и намењена добро информисаном и стручно профилисаном читаоцу, монографија је компонована од осам поглавља посвећених аналитичко-синтетичком изучавању статуса читаоца, развоју концепата читалаца у књижевнотеоријској дијахронији и њиховој апликативности на примеру позног романескног стваралаштва Милорада Павића, те опремљена табелом концепата читалаца у методологији науке о књижевности и регистром појмова, и заокружена списком коришћене литературе. Паралелно са поменутиим дијахронијским разматрањем, на синхронијском плану одвија се комплексна и зналачки остварена синтеза савремене методолошке оријентације теорија читања, која открива своје античке корене и испреплетаност са главним методологијама науке о књижевности. Притом је акценат на посткласичне новореторичке и когнитивне нартологије које су својим истраживачким фокусом у потпуности прешле на подручје теорија читања. Не занемарујући ни осврт – каткад полемички, каткад афирмативни – на досадашња истраживања и покушаје систематизације статуса читаоца и концепата читалаца у домаћим и међународним оквирима, ауторка извлачи низ нових, темељно аргументованих закључака о улози читаоца у конституисању значења књижевног дела и користи их као полазиште за даља изучавања. Крећући се суверено и методолошки зрело кроз обимну и разубуђену теоријску литературу, она показује редак дар да препозна и истакне оне нити које ће осветлити историју читања, језгровито представити читалачки процес и историју њеног

изучавања, као и да негованим научним стиллом, у појединим сегментима чак и литерарно надахнутим, одржи једнако будном читаочеву пажњу све до последње старнице књиге.

У уводном поглављу, „Концепт читаоца у књижевнотеоријској дијахронији“, Бојанић Ђирковић отвара проблем, тачније корпус проблема којим ће се бавити, показујући сву сложеност одређења појма *чишалац* кроз дијахронију, као и низа активности које су својствене његовој улози у процесу *чишања*; тим пре што дефинисање читаоца мора узети у обзир и есејистичке белешке писаца, од којих су неки не само највећи читаоци него и највећи промишљаоци процеса читања у историји књижевности (Еко, Сартр, В. Вулф итд.), и што комплексна природа овог процеса подразумева интегракцију текста, жанровских конвенција, когнитивних и културолошких оквира, наративну емпатију. Она притом издваја нека „вечита“ и апоретична питања, која се, како и сама истиче, из данашње перспективе показују као топоси теорија о читању, те даје преглед најважнијих типологија читалаца у књижевној теорији (од Сарканијеве, преко Изерове, Рабиновичеве, Феланове, Принсове, Воласове, С. Лансер, осветљавајући споне с Јаусовим „хоризонтом очекивања“ и другим класификацијама кроз дијахронију, до типологија домаћих аутора С. Милосављевић Милић, Ј. Попова, Р. Вучковића). Пратећи основну поделу око које је међу теоретичарима постигнута сагласност – на фиктивног и реалног (емпиријског) читаоца (према критеријуму онтолошког статуса) и на концепте текстуалног/ енкодираног/ уписаног и извантекстовног читаоца (према његовој позицији у односу на текст) – ауторка разматра термилошке и појмовне варијанте у даљој типологији код појединих теоретичара, специфичности, предности и мане, као и оне тековине које ће потврдити своју постојаност у потоњим теоријским изучавањима.

Наредне теоријске целине – „Аспекти рецензије и статус читаоца у античким поетичким списима“, „Процес читања и концепти читалаца од феноменологије до теорије рецензије“, „Ка теоријама читања као методолошкој оријентацији“, „Критика читалачког одговора“, „Посткласичне теорије читања“ – све до „*Синџеза*“, представљају језгровит критички преглед теорија читања и концепата читаоца од антике до наших дана. Уочавјући заблуду досадашњих теоретичара књижевности који истраживачки интерес за читаоца везују за „трећу еру“ модерног проучавања књижевности, Бојанић Ђирковић аргументовано показује да су бројна питања, а очигледно и кључни проблеми везани за читаоца и процес читања отворани још у Платоновим, Аристотеловим, Хорацијевим и Псеудо-Лонгиновим списима, те да они током историје проучавања књижевности нису били заобилажени ни у експлицитним ни у имплицитним методолошким приступима књижевном делу. Стога у свом дијахронијском прегледу она значајну пажњу посвећује

и теоријским оријентацијама утемељеним на формалистичким методама (од нове критике, преко руског формализма, па до структурализма и постструктурализма), као и разматрању концепата читалаца у оквиру теорија о значењу књижевног текста, будући да су оне дале драгоцен допринос методолошком освешћењу о значају читаоца у наративној комуникацији. У истраживачком фокусу ауторке су методолошке оријентације, као и појединачне концепције теоретичара којима, сходно доприносу, посвећује засебне одељке: теорија о читаоцу и читању Ханса Роберта Јауса, *наивни и ујућени чѣталац* Карлхајнца Штирлеа, теорија Манфреда Наумана о *ојхођењу* текста с читаоцем, Вајнрихова теорија реценције и типологија читалаца, Бартова *ајолоија чѣтаоцу* (*чѣталац задовољства* и *чѣталац насладе*), теорија читања Волфганга Изера и његов концепт *имѣлицѣиној чѣтаоца*, *обавешћени чѣталац* и *интериреѣтивна заједница* Стенлија Фиша, *трансактивни чѣталац* Нормана Холанда, те читалачки *доживљај*, односно *искуство с наративом* у истраживањима посткласичних реторичких наратолога Питера Рабиновича и Џејмса Фелана и њихов концепт *наративне* и *ауторске љублике*, *уроњени чѣталац* когнитивних наратолога Мари-Лор Рајан и Снежане Милосављевић Милић, Нилсонов *неиродни* читалац насупрот *иродној наратолоији* Монике Флудерник, теорија о *нечѣтаоцу* Пјера Бајара и процес *нормализације* Х. П. Абота. Смело се хватајући укоштац с проблемом корпуса теорија читања, М. Бојанић Ђирковић већ самом композицијом књиге разграничава класичне и савремене теорије о читању (што се може ишчитати из њеног садржаја), а компарирањем критике читалачког одговора као прве методолошке оријентације потпуно усмерене ка читаоцу са теоријама читања с краја 20. и почетка 21. века, изводи закључак о њиховој комплементарности.

У односу на резултате представљене у дисертацији, највише измена претрпело је поглавље посвећено примењеној равни изучавања поменутог проблема. Ауторка се оправдано опредељује за тумачење концепата и типологију читалаца у позним Павићевим романима (а не у читавом прозном опусу, што је био предмет апликативних поглавља у дисертацији), будући да је о њима у критици мање писано и да они са аспекта посткласичних концепата читалаца представљају прави методолошки изазов.

Премда ова књига даје значајан допринос изучавању Павићеве поетике оријентисане ка активном читаоцу, а на ширем плану и апликативности постмодернистичких теорија читања, њен значај превасходно видимо у књижевнотеоријском домену – праћењу статуса читаоца и процеса читања у дијахронији и, нарочито, поузданој класификацији савремених теорија читања, што је веома деликатан посао ако имамо у виду да је реч о процесу у трајању који се све интензивније интердисциплинарно проучава. Да ли је овде спроведено истраживање заиста „само једна од карика ланца 'читања' читања“,

како ауторка скромно најављује у уводном поглављу, или има тенденцију да постане теоријски фундирана историја проучавања читања и читалачког процеса – на шта указују њен наслов, односно амбициозни избор теме и вишеструко потврђене научне компетенције ауторке – показате њени будући корисници и упућени читаоци.

Монографија *Читалац у науци о књижевности* резултат је изворних научних истраживања на обимној грађи релевантној за поменути проблем и представља оригиналну и драгоцену научну синтезу која савременој књижевности видно недостаје, и која ће несумњиво послужити као незаобилазна основа свим будућим проучаваоцима ове „тачке“ у познатом методолошком троуглу, било у теоријској, било у примењеној равни.

Др Мирјана М. Бечејски¹

---

1 научни сарадник, beceskim@gmail.com